Yr Holocost a Chymru

Ffoaduriaid Iddewig fel gweision domestig

Crëwyd gan y Ganolfan Astudio Symudedd Pobl (CASP) ym Mhrfysgol Aberystwyth

Crëwyd mewn partneriaeth rhwng CASP a Chymdeithas Hanes Iddewig De Cymru (CHIDC) a'i ariannu gan Gymdeithas y Ffoaduriaid Iddewig (AJR)

Yr Holocost a Chymru

Ffoaduriaid Iddewig fel gweision domestig

Mae'r adnodd hon yn edrych ar ffoaduriaid o'r Almaen Natsïaidd a ddaeth yn weision domestig yng Nghymru. Dyma'r alwedigaeth fwyaf cyffredin ymhlith ffoaduriaid, gyda 20,000 o fenywod o'r Almaen, Awstria a Tsiecoslofacia yn dod i mewn i Brydain ar fisas domestig cyn Medi 1939.

Mae'r adnodd yn archwilio bywyd Fanny Höchstetter, ffoadur Almaenig-Iddewig a ddaeth yn forwyn ddomestig yn Llangollen.

Mae'n cynnwys:

- Diffiniad defnyddiol: 'gwasanaeth domestig'
- Gwybodaeth gefndir am ffoaduriaid mewn gwasanaeth domestig a ble i ddarganfod mwy
- Diffiniad defnyddiol: 'ardaloedd gwarchodedig'
- Bywgraffiad byr o Fanny a Bertl Höchstetter
- Dolen i glip sain o recordiad hanes llafar o Ernie Hunter, mab Fanny
- Ffotograffau o Fanny a'i chwaer Bertl a Gwesty'r Hand, Llangollen
- Hysbysebion ym mhapurau newydd Cymru am weision a morwynion domestig yn 1939
- Trawsgrifiad o'r clip sain

Mae'r adnodd yn rhagdybio dealltwriaeth sylfaenol o'r Holocost. Efallai y byddwch am gyflwyno taflen waith Ymddiriedolaeth Addysgol yr Holocost (HET), 'Diffinio'r Holocost', cyn archwilio'r adnoddau hyn. Gweler hefyd Egwyddorion Cyffredinol HET ynglŷn ag Addysgu am yr Holocost.

Beth yw 'gwasanaeth domestig'?

'Gwasanaeth domestig, cyflogi gweithwyr cyflogedig gan gartrefi preifat ar gyfer cyflawni tasgau fel glanhau tai, coginio, gofal plant, garddio a gwasanaeth personol. Mae hefyd yn cynnwys cyflawni tasgau tebyg i'w llogi mewn sefydliadau cyhoeddus a busnesau, gan gynnwys gwestai a thai llety'

Ffynhonnell: Encyclopaedia Britannica, 'Domestic service' (2017)

Gwybodaeth gefndir am ffoaduriaid mewn gwasanaeth domestig

Un llwybr i ffoaduriaid ddod i mewn i'r DU yn y cyfnod rhwng y ddau ryfel byd oedd cael fisa fel gwas domestig (neu ddomestig). Er bod llywodraeth Prydain yn gyndyn iawn i dderbyn ffoaduriaid mewn unrhyw nifer, roedd y prinder canfyddedig o weision domestig yn eu gorfodi i wneud eithriad. Cyrhaeddodd tua 20,000 o fenywod o'r Almaen, Awstria a Tsiecoslofacia Brydain ar fisas domestig cyn dechrau'r rhyfel yn 1939.

Derbyniwyd rhai i weithio mewn cartrefi preifat fel ceidwaid tŷ, cymdeithion, morwynion plant neu athrawesau cartref, ond derbyniwyd y mwyafrif helaeth ar gyfer gwaith domestig sylfaenol – glanhau a choginio. Roedd yna hefyd nifer fach o ddynion Iddewig a dderbyniwyd fel bwtleriaid neu arddwyr. Nid oedd y ffoaduriaid hyn yn cael newid swyddi heb ganiatâd y Swyddfa Gartref, er bod y rhan fwyaf yn gadael gwasanaeth domestig yn gyflym os oeddent yn dod o hyd i ddewis arall.

Nid oedd llawer o ffoaduriaid yn barod ar gyfer bywyd fel gweithwyr domestig. Roedd ffoaduriaid Iddewig dosbarth canol yn fwy tebygol o gyflogi gweision eu hunain nag o fod wedi gweithio fel domestig yn eu gwledydd cartref. Roedd cyflogwyr yn aml yn trin y ffoaduriaid â dirmyg, ac roedd rhai menywod hyd yn oed yn cael eu gorfodi i weithio o dan feistres gyda safbwyntiau ffasgaidd a gwrth-semitaidd. Pan gwynodd un ffoadur wrth feistres am orfod sgwrio lloriau a glanhau o 8am tan 11pm gyda dim ond hanner awr o egwyl, atebodd hithau 'Os yw'n ormod i chi, fe'ch anfonaf yn ôl at Hitler.' Nid yw'n syndod bod llawer o ffoaduriaid yn casáu eu hamser mewn gwasanaeth domestig.

Pan ddechreuodd y rhyfel ym mis Medi 1939, codwyd yr amod ar ganiatâd y Swyddfa Gartref i newid swyddi, ond cafodd hyn ei leddfu gan y bygythiad o gael eu caethiwo. Roedd ffoaduriaid yn aml yn colli eu swyddi os oedd eu man gwaith yn dod o fewn 'ardal warchodedig', neu oherwydd bod eu cyflogwyr yn syml yn gwrthod cyflogi 'estron-elynion' yn eu cartrefi eu hunain. Cafodd bron i hanner eu diswyddo ar ddechrau'r rhyfel.

I gael rhagor o wybodaeth am ffoaduriaid mewn gwasanaeth domestig, gweler:

- Jana Buresova, 'Refugees in Domestic Service in Britain', *AJR Refugee Voices* (2020)
- Mario Cacciottolo, 'Nazi persecution saw Jews flee abroad as servants', *BBC News* (2012)
- Jennifer Craig-Norton, 'The untold stories of the Jewish women who became domestic servants in Britain to escape the Nazis', *British Academy Blog* (2019)

Beth oedd ‘ardaloedd gwarchodedig’?

Yr ‘ardaloedd gwarchodedig’ oedd ardaloedd arfordirol ym Mhrydain, lle, pe bai’r Natsïaid yn glanio, y gallai ysbïwr achosi’r niwed mwyaf (e.e. porthladdoedd lle byddai llongau Prydeinig yn docio). Roedd ‘estroniaid y gelyn’ (pobl o’r Almaen, Awstria neu’r Eidal) wedi’u gwahardd rhag byw yn yr ardaloedd hyn na mynd i mewn iddynt heb ganiatâd. Yn gyffredinol roeddent rhwng 20 a 50 milltir o arfordiroedd Môr y Gogledd a’r Sianel ac ar bellteroedd amrywiol o’r arfordir yn y rhan fwyaf o ardaloedd eraill. O fis Mai 1940, ehangodd yr ardaloedd gwarchodedig o siroedd arfordirol i gynnwys lleoliadau mewndirol pwysig.

I gael rhagor o wybodaeth am bolisi Prydain tuag at ‘estroniaid y gelyn’ yn ystod yr Ail Ryfel Byd, gweler:

- Roger Kershaw, ‘Collar the lot! Britain’s policy of internment during the Second World War’, *The National Archives Blog* (2 July 2015)
- Simon Parkin, “I remember the feeling of insult’: when Britain imprisoned its wartime refugees’, *The Guardian* (1 February 2022)

Ffynhonnell hanesyddol 1: Bywgraffiad byr o Fanny a Bertl Höchstetter

Roedd Fanny a Bertl Höchstetter yn chwiorydd oedd yn gweithio fel gweision sifil yn yr Almaen. Ym 1933, cafodd y ddwy eu diswyddo oherwydd eu treftadaeth Iddewig. Ffoesant i Brydain ar fisas gwasanaeth domestig (Bertl yn 1938 a Fanny yn 1939) a buont yn gweithio i ddechrau yn y Wirral, ger Lerpwl. Nid oedd gan Fanny unrhyw brofiad o wasanaeth domestig, er bod ei hewythr wedi ysgrifennu geirda disglair ar ei chyfer yn amlygu (ar gam) ei sgiliau glanhau a gwaith tŷ. Unwaith y dechreuodd y rhyfel, cawsant orchymyn i symud i Langollen. Gweithiodd Bertl fel gwniadwraig tra cafodd Fanny swydd fel morwyn ystafell yng Ngwesty'r Hand. Ni wnaeth fwynhau ei hamser mewn gwasanaeth domestig. Yng Nghymru, cyfarfu â'i chyd-ffoadur Anton Hundsdorfer, a phriododd y pâr yn gyflym. Gadawon nhw Gymru am Fanceinion ym 1945, ac yn ddiweddarach sefydlodd Fanny fusnes DIY, tra sefydlodd Anton ei gwmni gwaith saer ei hun.

Ffynhonnell hanesyddol 2: Clip Sain: Ernie Hunter – Ar gyfnod ei fam fel morwyn ddomestig

Ffynhonnell hanesyddol 3: Fanny a Bertl Höchstetter yn fuan ar ôl eu diswyddo o wasanaeth sifil yr Almaen yn 1933

Delwedd: Casgliad y Werin Cymru
Dolen: https://www.casgliadywerin.cymru/items/1889361
© Ernie Hunter
Gweld hefyd: Grŵp Addysg Holocost y Gogledd

Ffynhonnell hanesyddol 4: Gwesty'r Hand, Llangollen, 1925

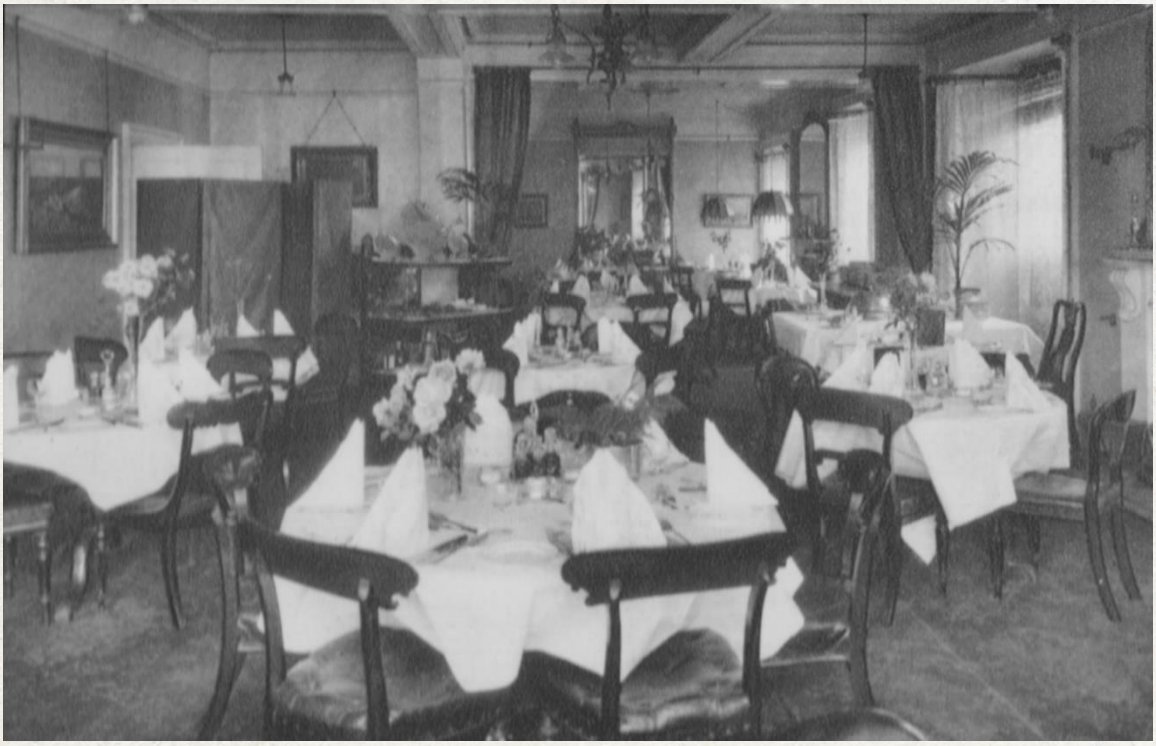

Delwedd: Casgliad y Werin Cymru
Dolen: https://www.casgliadywerin.cymru/items/39877
© Amgueddfa Llangollen
Trwydded Archif Greadigol

Ffynhonnell hanesyddol 5: Hysbysebion ym mhapurau newydd Cymru am weision a morwynion domestig yn 1939

‘YN EISIAU, swydd fel Cymorth Mam ar gyfer Ffoadur diwylliedig sy’n siarad Saesneg, 27 oed; geirda rhagorol. – Blwch M 8197, Mail & Echo, Caerdydd’

- *Western Mail*, 7 Tachwedd 1939, t. 2

‘CYDYMAITH-Cymorth. – Ffoadur o’r Almaen, eisoes yng Nghaerdydd. Angen Swydd; yn dda gyda phlant. – H 4892, Mail & Echo, Caerdydd.’

- *Western Mail*, 29 Mai 1939, t. 2

‘MAM a’i Merch, ffoaduriaid o Awstria. Angen Swydd gyda theulu da, gyda’i gilydd neu ar wahân; profiadol mewn dyletswyddau cartref, gofalu am blant, neu fel cydymaith; geirda rhagorol. – Blwch 3910, Western Mail, Port Talbot.’

- *Western Mail*, 28 Hydref 1939, t. 2

‘Ffoadur syn siarad Saesneg, 24, yn ceisio swydd fel Morwyn; hoff o blant. – R. Wajcman, 87, Albany-road, Caerdydd.’

- *Western Mail*, 13 Tachwedd 1939, t. 1

Trawsgrifiad

Clip Sain: Ernie Hunter – Ar gyfnod ei fam fel morwyn ddomestig

[…] roedd Mam i'r gwrthwyneb o fod yn ddiflas. Gan ei bod yn cael ei thrin, yn ôl yr hyn yr wyf yn deall oddi wrth Flora [merch Bertl], fel morwyn fach, ac roedd yn rhaid iddi ddefnyddio, mae'n ymddangos, y tŷ bach y tu allan, er bod y tu mewn – mae'n dŷ enfawr – er bod toiledau tu mewn, yr oedd hi'n eu glanha; nid oedd pobl yn siarad â hi; roedd yn rhaid iddi fwyta yn y gegin ar ei phen ei hun, mae'n debyg, ac ati. A doedd neb yn siarad â hi, os mai dyna'r ymadrodd cywir, ac felly mewn un ystyr, yn ôl pob golwg, roedd hi'n weddol hapus pan ddaeth y rheoliad, 'Rydych chi'n rhy agos yn agos i Lerpwl a'r targed milwrol a'r ardal sensitif hon – ewch!' Felly, anfonwyd Bertl a Fanny, a fy nhad – doedden nhw dal ddim yn adnabod ei gilydd – i Langollen, ac yna fe wnaethon nhw gwrdd.

[...]

Cafodd fy mam swydd yng Ngwesty'r Hand fel morwyn ystafell..

[...]

Fe wnaeth hi fwrw ati. Fel…mae mor syml â hynny, ac o'r hyn a gasglaf, wyddoch chi, bethbynnag oedd ei angen, er nad oedd hi'n sicr, yn sicr, wedi arfer ag ef. Felly, pa mor effeithlonoedd hi, ni wn, oherwydd yn sicr nid oedd hi wedi arfer â'r math hwnnw o waith, ei wneud o gwbl.